

Maria Stanciu Istrate

DENUMIRI ALE MIRACULOSULUI ÎN VECHEA ROMÂNĂ LITERARĂ*

1. Deși sărac în privința numărului de lexeme, vocabularul românei literare vechi cuprinde un număr însemnat de serii sinonimice, indiciu prețios pentru încercările traducătorilor de a găsi corespondentul cel mai potrivit pentru realitatea pe care trebuiau să o transpună în propria limbă și, totodată, pentru influențele exercitate asupra acestuia în cursul veacurilor.

2. În limba textelor din secolele al XVI-lea – al XVII-lea, noțiunea de „miracol sau fenomen ieșit din comun, surprinzător, atribuit forței divine sau altor forțe supranaturale” era exprimată printr-o serie sinonimică alcătuită din câteva cuvinte moștenite sau preluate din latină, la care s-au adăugat, treptat, altele de origine slavonă. Mai precis, pe lângă *minune*, *semn*, *mirac*, *mirate*, sensul „miracol” era denumit și prin: *ciudă*, *ciudeasă*, *ciudotvorenje*, *ciudodeaistvie*, *div*, *silă*, *znamenje*.

3. Termenul cel mai frecvent folosit cu sensul „miracol” era *minune* (< lat. *mirio, *-onis*). Foarte des, alături de acesta apărea *semn*. Sensul care ar putea fi pus în legătură cu lexemul *minune* este „fenomen, fapt, manifestare etc. atribuită divinității ori altei forțe supranaturale, indiciu prevestitor”¹. Însă, în unele contexte, *semn* pare a fi preluat în sfera sa semantică și sensul general „miracol, fapt miraculos”. Noua semnificație putea fi dobândită prin calc semantic după sl. *znamenje*, care însemna atât „miracol”, cât și „tot ceea ce arată, ceea ce indică ceva, semn”².

3.1. Așadar, fie *minune*, fie *semn* apar în aceeași frază cu termenii sinonimi, de origine slavonă, uneori în raport de coordonare copulativă. Iată câteva contexte de acest tip: *Acela scoase ei, făcând ei ciude și seamne în țara Eghiptului și întru*

* Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului „Valorificarea identităților culturale în procesele globale”, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/89/1.5/S/59758.¹

¹ Vezi DLR, s.v. *semn*.

² Vezi *Старобългарски речник*, том I, а-п, Sofia, 1999, s.v. *ЗНАМЕНЬК*.

Marea Mohorâtă și în pustie 40 de ani. (CPr., 29); *Acesta Simon, vădzând ciudele și minunile ce făcea apostolul lui Hristos, Petru, încă și învățăturile ce învăța și păgânii câți cătră Hristos să întorcea, nu mai putu să tacă și să-și ascundă răutățile sale.* (Caz.V, 92^v); *Și multe ciudease și minuni făcând preaslăvite, feace pre mulți elini de să creștinară,* (DVS, 226^f); *în evanghelia de astăzi Domnul Iisus Hristos, spășitorul nostru, făcut-au doao seamne, ciude și minuni* (CC¹, 128^v); *De la vârstă cuconească, /Și de-acmu să să vestească, /Ce ț-voi spune de ciudese, /De minuni, de semne dese.* (DPV, 481).

4. Un alt termen de origine latină este *mirac*, cu pl. *miracuri*, atestat doar la Dosoftei și în *Anonymus Caransebesiensis: Carele răsturnând cu ruga sa idolnițele și capiștile și aducând pre mulți cătră blagocistie și înspăimându-i cu minuni și cu miracuri, i-au făcutu-i fii luminii* (Dosoftei, VS, 94^r)³. DLR înregistrează și varianta *mirachiu*, atestată în *Lexiconul* lui Budai-Deleanu⁴.

5. În sfârșit, în *Psaltirea Hurmuzachi*, databilă, potrivit celor mai recente cercetări în domeniu, între 1491 și 1516, mai precis în primul deceniu al secolului al XVI-lea⁵ apare participiul cu valoare adjectivală *mirat*, cu sensul „minunat, admirabil”: *Miratu e Dumnedzeu în svinții săi* (PH, 57^r/20)⁶. Același cuvânt mai apare, în secolul următor, la Dosoftei: *Ț-voi mărturisi... De lucruri ce faci mirate, În sufletul meu răsfirate* (Dosoftei, PS); *Vei priceape adevăratul Sumnedzău, acăruia mirat și svânt nume nu mai pomenit* (Dosoftei, VS)⁷.

5.1. Cu valoare substantivală și la plural, același termen apare consemnat în secolul al XVI-lea cu sensul „minuni”: *Se audzu glasul laudziei tale și se spuniu toate ciudele (miratele D) tale* (PS 44, cf. 76, 138, 142)⁸. Aceași formă, cu același sens, apare, în secolul următor, la Dosoftei: *Toți să mira de aceastea... și aceale slăvite și mirate ce făcea* (Dosoftei, VS)⁹.

³ Vezi DLR, s.v. *mirac*; v., de asemenea, Mariana Costinescu, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon, *Dicționarul limbii române literare vechi*, București, 1987, s.v. *mirac*.

⁴ Vezi DLR, s.v. *mirac*.

⁵ Vezi Al. Mareș, *Considerații pe marginea Psaltirii Hurmuzaki*, în LR, XLIX, 2000, nr. 4–6, p. 682–683; vezi, de asemenea *Psaltirea Hurmuzaki* (= PH). Studiu filologic, studiu lingvistic și ediție de Ion Gheție și Mirela Teodorescu, București, Editura Academiei Române, 2005, vol. I, p. 19, unde sunt prezentate și alte păreri privind datarea acestui text.

⁶ Cf. *Psaltirea Hurmuzaki*. Ediție de Ion Gheție și Mirela Teodorescu, București, unde același termen este transcris *mi<ru>ratu*. Existența altor atestări ale lui *mirat* cu sensul „minunat” constituie un argument important în favoarea păstrării formei *miratu*.

⁷ Vezi DLR, s.v. *mirat*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

6. Cel mai frecvent termen de origine slavă, utilizat cu sensul „minune, faptă minunată”¹⁰ este *ciudă* (< sl. *čudo*): *S-au fost acel toiag chip numai și umbră, însă cu el crucea au semnat, și cu acel toiag au făcut atâtea ciude.* (CC²); *Cu seamne și cu ciude sânt lucrurile Lui, ca și noi să creadem întru El, și viață să avăm în numele Lui* (CC²).

6.1. *Ciude(a)să* provine din forma de plural a sl. *čudo*, respectiv sl. *čudesā*, așa încât identitatea semantică dintre cuvintele românești, împrumutate din variantele morfologice ale aceluiași etimon slavon, este implicită. Interpretat totuși de traducători ca reprezentând un cuvânt diferit de *ciudă*, românescul *ciude(a)să* a fost asimilat ca formă de singular, ceea ce explică apariția pluralului *ciudese*: *Și ieși cuvântul ciudeseei întru toată țara iudeilor și pren toate părțile* (CC², 349/8). „Multe *ciudese* făcu” (CC², 97/33).

7. *Ciudotvorenje* și *ciudodeaistvie* își au originea în sl. *чудотворение*¹¹ și, respectiv, sl. *чудодѣйствиє*, ambele glosate în dicționarul lui Miklosich prin „miraculum”¹². Cele două împrumuturi au fost consemnate la Dosoftei, în *Viețile sfinților*, cu sensul „minune, faptă minunată”: *Și cu mare ciudotvorenje au aflat svântul Macarie locul și aflând svânta cruce însăș a treia. Și cunoscându-o de pre scriptura a trei limbi ce era scrisă și mai vartos de pre ciudotvorenje, că atunce scoțând în năsălie la-ngropat pre o femeaie, pusără svânta cruce pre dinsa și să sculă vie* (DVS, 18¹)¹³; *Și, fărșindu-să tată-său, stătu Ștefan Împărat, și ș-au dezlegat ochii, și s-au bucurat țara, slăvind pre Dumnezău și cinstind pre Sveatii Nicolai, de mare ciudodeaistvie ce-au lucrat* (DVS, 120^v). Precizăm că termenul *ciudodeaistvie* nu apare consemnat în niciun dicționar românesc. Prin urmare, apariția sa la Dosoftei este, în lipsa altor atestări, singulară.

8. Mult mai rar întâlnit, *div* se explică prin împrumut din sl. *дѣвъ, дѣво*. Pentru veacul al XVI-lea l-am găsit atestat o singură dată, în forma de plural *divure*, la Coresi, în *Lucrul apostolesc: Întrebară-se oareceș de ale sale credințe în divure ce avură cătr-însul și de un Isus mort, ce elu-l grăia Pavel că e viu* (CPr., 123)¹⁴. Nici în secolul următor *div* nu este foarte frecvent folosit. Potrivit atestărilor de care dispunem, apare la Miron Costin, N. Costin, Dosoftei ori Dimitrie Cantemir, în varianta *divă*, cu o oarecare modificare semantică: *Ce divă-i de-au rămas jidovi necredincioș, că și din păgâni încă au rămas destui ca jidovi* (DPV, 925); *Ce aceea nu-i divă, că italianii târziu ș-au scornit limba den lătinească, așa*

¹⁰ Potrivit DA, ultimele texte în care *ciudă* apare cu sensul etimologic aparțin sfârșitului secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Este vorba despre culegeri de texte folclorice adunate de Alexandru Țiplea și Alexiu Viciu.

¹¹ Vezi DA, s.v. *ciudă*.

¹² Vezi Miklosich, s.v.

¹³ Vezi DA, s.v. *ciudă*.

¹⁴ Vezi și Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*. vol. II, *Le XVIe siècle*, 1938, p. 507.

de iscusită, de dezmiertată, cât că iese limba îngerească îi zicu-i (N. COSTIN, L, 111)¹⁵; *Iubite prietine, nu cu divă îți pară* (CANTEMIR, I. I. I, 58)¹⁶. În contextele citate, *divă* pare a însemna „fapt ieșit din comun, care stârnește mirarea”. Altfel spus, *fapt neobișnuit, dar nu miraculos*. Sensul în discuție pare și mai bine conturat la Cantemir: *De care lucru, și la aceasta alegere, de vreme ce voia și porunca a marilor împărați așe au fost, nici o divă nu iese, și așe, orice au poruncit și au ales, bine au poruncit și înțelepțește au ales*. (CANTEMIR, I.I., I, 58). La același autor a fost atestată și expresia verbală verbală *a (nu) fi cu divă* „a (nu) fi de mirare”: *Nu iese cu divă, de să arată așea de cu greu a să deșrădăcina (că vrajba neprieteniilor ca piatra cu var lucrată până în 40 de ani tot fierbe)* (CANTEMIR, I. I. II, 235)¹⁷.

8.1. Destul de depărtată de etimon este semnificația formei de plural *divuri*, prezentă în interiorul locuțiunii adverbiale *în divuri, în chipuri* „în toate felurile, în fel și chip, prin diverse mijloace”, cu prima atestare la 1661, în *Paraclisul* lui Rafail din Dragomirna: *ne sloboade nouă cântare mai scumpă și mai frumoasă decât mărgăritariul și, ca o rândunea vorovitoare, în divuri, în chipuri ne spune noauă bucurie de primăvară*¹⁸. Aceeași locuțiune a mai fost înregistrată la Miron Costin, Dosoftei ori Dimitrie Cantemir, precum și într-un Cronograf din 1689: *Și așea, tot într-același an, anul dentâi a domniei lui Ștefăniță Vodă, toamna, au venit Constantin Vodă cu oastea căzăcească și asupra lui Ștefăniță Vodă, ispitind în divuri, în chipuri, să încapă la domnie, nu fără agiutoriu și îndemnarea a lui Racoșii* (M. COSTIN, O, 195)¹⁹.

9. *Silă* (< sl. *сила*) apare înregistrat cu sensul „miracol” în *Codicele voronețean* și în două texte ale lui Coresi, *Lucrul apostolesc și Tetraevanghel: E jidoviloru și eleniloru sile nu proaste făcea Dumnedzeu cu mârule lu Pavelu* (CV, 2^v); *Simon acela încă crezu și se boteză. Era lăcuind la Filip, vedea sile și seamne și se mira* (CPr., 34); *Și nu feace acia sile multe, drept necredința lor* (CT, 29^v). Același sens pare să-l aibă și în *Apostolul* copiat de popa Bratul (1559 – 1560), în următorul context: *Isus Nazoreiul era amu de Dumnezeu vestit întru noi cu sile și cu ciude și cu seamne cealea ce feace cu elu Zeul pre mijloc de voi*²⁰.

9.1. Densusianu observă că sensul în discuție apare numai la forma de plural, *sile*²¹. Pentru secolul al XVII-lea, DLR prezintă o singură atestare, în Biblia de la

¹⁵ Vezi DLR, s.v. *div*¹.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Vezi GCR, I, p. 179; vezi, de asemenea, Mariana Costinescu, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon, *Dicționarul limbii române literare vechi*, București, 1987, p. 120–121.

¹⁹ DLR, s.v. *div*.

²⁰ Vezi Emanuela Buză, Magdalena Georgescu, Alexandru Mareș și Florentina Zgraon, *Crestomația limbii române vechi*. Vol. I (1521–1639), Editura Academiei Române, București, 1994, p. 63 (= *Crestomația*).

²¹ Vezi Densusianu, *op. cit.*, p. 476.

București: *Silele lui care au făcut cu Amesia, împăratul Iudeii* (Biblia (1688), 276^{1/11})²². În aceeași perioadă *silă* apare mult mai frecvent folosit cu sensul „putere, forță”, cu numeroase atestări în secolele următoare.

9.2. La jumătatea veacului al XVII-lea, în traducerea romanului popular *Varlaam și Ioasaf*, Udriște Năsturel traduce sl. сила prin *putere*, într-un context în care sinonimele *semn* și *ciudă* apar în relație de coordonare copulativă, manieră frecvent întâlnită în limba veche, și în care sensul lui *putere* pare să fie asemănător cu acela al termenilor care îl precedă: *Derept aceaea Dumnezeu cu seamne și cu ciude și cu multe fealiuri de puteri împodobi pre dânșii*. (VI, 106^v); cf. în sl. *Тѣмже Бгъ знаменїи и чюдесы и различными силами оукраси ихъ*. Inovația a avut un caracter efemer.

9.3. Dacă sensul „miracol”, extras din structura semantică a sl. сила a fost accidental, necunoscându-se încă atestări similare, în care *putere* să desemneze o minune, sensul „putere, forță” care a permis această apropiere, a suferit numeroase transformări, *silă* ajungând astăzi la semnificația „sentiment de dezgust, de scârbă, de neplăcere”, adică senzația produsă de ceva făcut nu de bună voie, ci în mod forțat.

10. *Znamenie* (< sl. знамение), cu sensul „faptă însemnată, ieșită din comun; minune”²³, ultimul termen de origine slavonă din seria citată, apare consemnat în secolul al XVI-lea la Coresi, în *Cazania II: Că spre vindecarea orbului venia, ca să se încredințeaze ce era grăită de el, ca a fariseilor și a cărtularilor graiure să le moaie, și iuțimea lor și necredința, cu această znamenie* (CC², 182); *Singuri numai ucenicii săi lăsă Hristos să vie după el și să văză ciudesa ce vrea să facă potopindu-se ei. Ca să înțeleagă, ucenicii ispita și năpatea, și ca și dentr-această znamenie mai mult să crează, lăsă pre ei să se învăluiască* (CC², f. f.257). În veacul următor, în 1636, îl găsim într-un *Gromovnic* din Sibiu: *Și vor fi znamenie m<u>lte și vrajbe întru toți oamenii și în domni va hi totu pradă*²⁴.

11. O caracteristică generală a termenilor slavoni analizați este aceea că niciunul dintre ei nu s-a păstrat cu sensul etimologic, în pofida faptului că în epoca în care erau curenți, măcar unul dintre ei făcea parte dintr-o familie etimologică destul de bogată. Ne referim la rădăcina slavonă *чудо*, care apare în textele vechi și în componența altor împrumuturi, strâns legate de câmpul semantic analizat. Astfel, alături de *ciudotvorenje* trebuie amintit compusul *ciudotvoreț*, împrumutat din sl. *чудотворецъ*, care a fost și calchiat în forma *de-minuni-făcător*. *Ciudotvoreț* apare atestat prima oară în *Letopisețul* lui Grigore Ureche: *Și de acolo s-au întorsu Ștefan vodă și au descălecat târgul Iașii și în lauda lui Dumnedzău au început a zidi biserica marelui mucenic și ciudotvoreț Necolai* (ULM, 94). Termenul mai apare înregistrat la Dosoftei, în *Viețile sfinților* (*De-acii, urând gâlceavele fugi*

²² Vezi DLR, s.v. *silă*.

²³ DLR, s.v. *znamenie*.

²⁴ Vezi *Crestomația*, p. 206.

depărtându-să și atâta s-au nevoit, cât s-au făcut și **ciudotvoreț** ș-au tămăduit neputințe, și draci au gonit, și dar de prorocie dobândi, și pre mulți folosi, făcându-i a-ș lăsa lumea și părinții ș-a sluji Domnului Hristos; DVS, 66^v).

11.1. Tot aici trebuie amintite verbul *a se ciudi* (< sl. ЧОҮДИТИ, (bg. ЧОҮДАТЬ СѦ, sb. ЧОҮДИТИ СѦ)) și adjectivul *ciudat* (< bg. ЧОҮДАТ „minunat, bizar, straniu”). Ca și etimonul său, *ciudat* a însemnat la început „minunat, miraculos, demn de admirație, care provoacă uimire”, după cum reiese din următoarele contexte: *Doamne Domnul nostru, că ciudatu e numele tău pestre tot pământul* (PS, CP¹, VIII, 2); *le deade lor dumnezeiasca frâmseațe a sa învățătură și-i învăță minunata și prea ciudata a sa taină* (CC², 257)²⁵.

11.2. Sub influența lui *a se ciudi*, verbul moștenit *mira* a devenit reflexiv prin calc grammatical*. Calcul a fost posibil și datorită sinonimiei dintre cele două verbe, *a se mira* fiind înregistrat în DLR cu sensul „a fi sau a rămâne nedumerit, surprins; a găsi că ceva este curios, ciudat, de neînțeles, (învechit) *a se ciudi*”, cu atestări pornind din secolul al XVI-lea: *Aceia așa mirară-se* (PH, 40^f); *Nu iaste a să mira că însuș Satana să schimbă în chip a înger luminat* (1618, GCR I, 47/41)²⁶.

12. Toți termenii analizați mai sus au reprezentat cultisme, adoptate de traducători ca urmare a prestigiului de care slavona se bucura în epocă. Slăbirea, iar mai apoi schimbarea acestei influențe au făcut posibilă căderea lor în uitare, mai ales că niciodată nu au reușit să devină populari. Astfel, *znamenie*, *div*, *ciudo-deaistvie*, *ciudotvorenie* și *ciudotvoreț* au fost definitiv abandonati. Sensul exprimat de elementele componente ale ultimului exemplu citat se regăsește astăzi în textele religioase în sintagma *făcător/făcătoare de minuni*, calcul lingvistic amintit anterior, respectiv *de-minuni-făcător* fiind și el abandonat, asemenea altor compuse alcătuite cu prepoziția *de* în poziție inițială.

12.1. În al doilea rând, *ciudă*, *ciudat*, *a se ciudi*, *silă*, deși nu au dispărut din lexicul contemporan, reprezintă, din perspectiva sensului analizat aici, arhaisme semantice, unele dintre ele mai păstrând semnificația etimologică doar la nivel regional. Evoluția către sensul actual al lui *ciudă* s-a produs, desigur, lent. Încă de la Dosoftei *ciudă* a început să fie folosit cu sensul „necaz”: *Și auzi și tatăl lui Dioscorid de moarte fiu-său și, de ciudă, căzu jos, de muri* (ap. TDRG); *Iar stăpânu-său numai ce mărmuri de ciudă* (DVS, (a. 1675) ap. GCR, I, 223/19). Potrivit DA, sensurile „supărare, rușine” sunt atestate pentru prima oară mai aproape de zilele noastre, mai precis în lucrări apărute la începutul secolului trecut. În sfârșit, trecerea lui *ciudă* de la sensul „minune” la acela de „supărare, tulburare, neliniște, necaz” se poate explica prin raportul cauză-efect, termenul ajungând să denumească impresia sau starea sufletească pe care noțiunea exprimată o produce.

²⁵ Vezi DLR, s.v. *ciudat*.

²⁶ Vezi DLR, s.v. *mira*.

* Vezi Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I, București, p. 277.

Altfel spus, o minune, constând într-o apariție sau o faptă ieșită din comun, poate provoca atât admirație, bucurie sau fericire, cât și neliniște, supărare, dezaprobare ori necaz.

12.2. *Ciudat* circulă în româna contemporană cu sensurile „ceea ce iese din comun, neobișnuit, extravagant, curios, straniu, bizar, neînțeles, absurd”. În *Lexiconul* lui Mardarie Cozianul (1649) *cel ciudat* era folosit ca glosă, alături de *cel neașteptat*, pentru sl. *неначаемъли*²⁷. La Dimitrie Cantemir (ap. GCR, I, 363/5) termenul apare în următorul context: *O basnă ciudată ca aceasta alcătuiind prostimii să o crează*, putând fi glosat „incredibil, fabulos”, atribute proprii unei *minuni* sau unei *ciude*, ca și *neașteptat*, sinonimul dat de Mardarie Cozianul lui *ciudat* în *Lexiconul* său. *Ciudat* a ajuns să cumuleze acele sensuri prin care se explică reacțiile provocate de apariția unui lucru ieșit din comun, cum este o minune. Următorul pas în evoluția semantică a acestui termen l-au constituit sensurile „căruia cu greu îi poți face pe voie, cu care anevoie te poți înțelege, supărăcios, plin de *ciudă*, capricios”, specifice acestui adjectiv atunci când este folosit pentru a caracteriza o persoană. Această evoluție de sens este strâns legată de aceea a lui *ciudă*; atestările oferite de DA trimit la dicționarul lui Costinescu (Costinescu, Ion, 1870) și la acela alcătuit de Laurian și Massim (Laurian, A.T, Massim, I.C., 1877). Totodată, G. A. Polizu, în *Vocabular român – german*, apărut la Brașov în 1857, glosează sintagma *om ciudat* prin „original”.

12.3. În sfârșit, potrivit MDA, *a se ciudi* a mai fost înregistrat la nivel regional cu sensul „a fi cuprins de *ciudă*”, strâns legat de sensul „a se frământa sufletește”, sens despre care aceeași sursă precizează că este învechit²⁸. Din aceeași familie lexicală fac parte *înciuda*, *înciudat*, *ciudățenie*, *ciudos*, toate derivate de la *ciudă* și condiționate, implicit, de sensul rădăcinii. Menținerea lor în vocabularul activ se explică și prin sprijinul pe care și l-au acordat reciproc.

13. „Învingătorul” seriei sinonimice analizate este, desigur, *minune*. Așa cum s-a observat mai sus, chiar în epoca în care slavonismele analizate apăreau intens folosite în scris, frecvența lor nu o depășea pe aceea a lui *minune* și *semn*. Cum semnificația celui din urmă nu era moștenită, ci era fie contextuală, fie apărută printr-o altă formă de manifestare a influenței slavone, ea nu a trecut testul timpului, fiind abandonată. Așadar, *minune* a reușit să-și păstreze sensul moștenit, suferind totuși o lărgire semantică, astfel încât termenul a ajuns să denumească, prin generalizare, orice fapt, lucru sau fenomen ieșit din comun, nu neapărat de esență divină.

Mai apropiat de ceea ce se exprima în epoca veche prin oricare dintre termenii seriei sinonimice analizate, este în româna contemporană neologismul

²⁷ Vezi Mardarie Cozianul, *Lexicon slavo-românesc și tâlcuirea numelor din 1649*, publicate cu studiu, note și indicele cuvintelor românesce de Grigorie Crețu, București, 1900, p. 313.

²⁸ Vezi MDA, s.v. *ciudi*.

latino-romanice *miracol* (< lat. *miraculum*, it. *miracolo*, fr. *miracle*), prezent temporar în limba veche în varianta *mirac* și trecut în uitare după secolul al XVII-lea, foarte probabil datorită răspândirii mai largi de care se bucura *minune*. Nici *mirat* nu a avut o soartă mai bună, poate pentru că, asemenea lui *mirac* reprezenta un cultism, datorat cunoscătorilor de latină.

14. Din perspectivă actuală, cei mai mulți dintre termenii analizați s-au arhaizat demult. Apăruți ca urmare a selecției făcute de traducători și totodată a presiunii exercitate de prestigiul de care slavona se bucura în epocă, ei nu s-au putut menține în vocabularul activ, dat fiind faptul că pentru noțiunea exprimată de oricare dintre ei, româna avea propriul termen, moștenit din limba-mamă. Prin urmare, existența lui *minune* și în același timp circulația acestuia în toate variantele limbii, a făcut imposibilă păstrarea oricăruia dintre slavonismele analizate cu sensul etimologic. Cel mai rezistent termen slavon, *ciudă*, a evoluat semantic și și-a câștigat astfel un loc solid în vocabularul curent, ajutat, desigur, de derivatele pe care le-a generat.

IZVOARE

- Cantemir, I.I., I= D. Cantemir, *Istoria ieroglică*; ed. P.P.Panaiteșcu și I. Verdeș, vol. I, București, 1965.
- Caz. V = Varlaam, *Carte românească de învățătură*, Iași, 1643; ed. J. Byck, București, 1943.
- CC¹ = Coresi, *Tâlcul evangheliilor și Moltivenic românesc*; ed. Vladimir Drimba, București, 1998.
- CC² = Coresi, *Carte cu învățătură* (1581); ed. Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici, București, 1914.
- CP¹ = Coresi, *Psaltire slavo-română*, Brașov, 1577; ed. Stela Toma, [București], 1976.
- CPr. = Diaconul Coresi, *Lucrul apostolesc. Apostolul. Tipărit de... în Brașov la anul 1653*. ed. facsimilată de I. Bianu, București, 1930.
- CT = *Tetraevangelul tipărit de Coresi*. Brașov, 1560–1561; ed. alcătuită de Florica Dimitrescu, București, 1963.
- CV = *Codicele voronețean*; ed. critică de Mariana Costinescu, București, 1981.
- DA = *Dicționarul limbii române*, București, 1913–1949.
- DPV = Dosoftei, *Psaltire a sfântului proroc David (Psaltire în versuri)*, Unieș, 1673; ed. N.A. Ursu, Iași, 1974.
- DVS = Dosoftei, *Viața și petrecerea sfinților*, Iași, 1682–1686.
- GCR, I = Moses Gaster, *Chrestomatia română*, I, Leipzig – București, 1891.
- M. Costin, O = Miron Costin, *Opere*; ed. P.P.Panaiteșcu, [București], 1958.
- PH = *Psaltirea Hurmuzachi*.
- PS = *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*; ed. I. A. Candrea, București, 1916.
- ULM = Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*; ed. Liviu Onu, București, 1967.
- VI = Varlaam și Ioasaf, ms. rom. BAR 588.

DÉNOMINATIONS DU 'MIRACULEUX'
DANS LE ROUMAIN LITTÉRAIRE ANCIEN

(Résumé)

Dans une analyse diachronique, l'auteur se penche sur la série synonymique des mots qui désignent la notion de 'miracle', en s'appuyant surtout sur les écrits rédigés dans la période ancienne du roumain. L'étude porte sur des mots comme *minune*, *semn*, *mirac*, *mirat(e)* (d'origine latine) et aussi sur des mots empruntés au slavon (*ciudă*, *ciudeasă*, *ciudotvorenje*, *ciudodeaistvie*, *div*, *silă*, *znamenje*).

Du point de vue de la langue contemporaine, la plupart des mots discutés ici sont devenus des archaïsmes. Introduits en roumain suite à la sélection opérée par les traducteurs et, en même temps, à la pression exercée par le prestige du slavon à l'époque, ils ne se sont pas maintenus dans le vocabulaire actif, car les notions qu'ils exprimaient étaient déjà rendues en roumain par d'autres mots que le roumain avait hérités du latin. Par conséquent, l'existence du mot *minune* et, en même temps, sa diffusion dans toutes les variantes de la langue, ont rendu impossible la conservation des mots empruntés au slavon dans leur acception étymologique. Le mot d'origine slavonne le plus résistant, *ciudă*, a connu une évolution sémantique importante et a pu gagner de cette manière une place solide dans le vocabulaire courant, en s'appuyant, évidemment, sur les dérivés qu'il a créés.

Cuvinte cheie: *limba română literară*, *epoca veche*, *sinonimie*, *minune*, *mirac*, *mirat(e)*, *ciudă*.

Mots-clés: roumain littéraire, époque ancienne, synonymie, *minune*, *mirac*, *mirat(e)*, *ciudă*.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”

Calea 13 Septembrie nr. 13 București

maria_stanciu_istrate@yahoo.com